

OS FACHOS NO CAMIÑO MARÍTIMO DE COMPOSTELA

Por: Lino J. Pazos Pérez



O lume fire a noite,
estrelas a milleiros soben ó ceo,
Medea traizoada por Jasón.
Vixiante,
sempre atento,
non hai tregua no Camiño, non...

A historia dos “fachos” en Galicia pasa pola necesidade de defenderse dos ataques dos países nórdicos que durante séculos asolaron as nosas costas sementando de sangue e dor ás aldeas que se atopaban no seu camiño.

O descubrimento do sepulcro do Apóstolo Santiago en Compostela chegou ós oídos destes señores da guerra que dende ese momento priorizaron as súas incursións cara ás costas galegas, debilmente defendidas, e con numerosas e ben abrigadas enseadas que lles ofrecían acubillo durante os invernos que duraban as súas longas correrías.

• O FACHO

• MONTE FERRO

• FACHO DE DONÓN

• TORRE DE A LANZADA

• TORRE DE SAN SATURNIÑO

• TORRE DE CALOGO

• ILLA DE AROUSA

• TORRES DO OESTE

As xentes que vivían ó carón das rías de Vigo, Pontevedra e Arousa foron as máis castigadas por estes continuos asaltos ata que, co fin de que non os colleran desprevidos, instaláronse en lugares prominentes da costa unha serie de “fachos”, dende onde eran avistados os invasores co tempo suficiente como para alertar á poboación da súa chegada, ó obxecto de que puideran defenderse ou incluso fuxir cara ó interior dos bosques onde encontrarían seguro refuxio.

Nestes “fachos”, estratexicamente situados, atendidos por veciños recrutados polas autoridades, íanse acendendo enormes fogueiras, visibles a gran distancia, onde os servidores á súa vez acendían outras, levando o aviso en poucos momentos ata zonas alonxadas da costa, léase Santiago de Compostela.

Sobre a palabra “facho” os dicionarios consultados din:

* Eminencia nun monte onde se acendían os “facheiros” que servían de sinais na costa ou terra dentro.

* Cume escabroso e case inaccesible, que está próximo á costa e serve de guía ós mariños na súa navegación.

Ramón Cabanillas fálanos tamén de “fachos” no seu poema “A noite na Calzada”:

Pérolas sombrizas espalladas
na bandexa da ría,
Sálvora, Ons, Arousa, Rúa, Noro
a roxa luz dos fachos encendían.

Emilio González López en “Sempre de Negro” recolle de “Corbett” a reacción dos veciños da costa cando se presentou ante Baiona o corsario inglés, sir Francis Drake:

“La llegada de la flota de Drake produjo una alarma general en todos los pueblos de la ría y aún de más allá de ella. Los expedicionarios podían ver como se encendían en la costa las atalayas a su llegada para extender la alarma a lo largo de ella...”

Estas instalacións perviviron ó longo dos séculos cumprindo a súa misión de sentinelas avanzados, que avisaron ós galegos, non soamente do nórdico, turco ou pirata anglosaxón, senón que a súa función chegou case ata os nosos días.

Así plasmou D. Ramón Otero Pedrayo no seu magnífico traballo *"Síntesis Histórica do Século XVIII en Galicia"* a utilización destes sistemas de aviso con motivo da guerra de *"Sucesión"* no ano 1705:

"... A guerra de <Sucesión> acendese a continuación no Baixo Miño, e en nos termos de Monterrei, Bande, Celanova, Lobeira e outros que nin sequera houbo tempo de que foran desguarnecidos. O sistema de <<atalaías>> e de <<fachos>> corría sobre los montes..."

Xosé M^a Álvarez Blázquez tamén recolle na súa obra *"La ciudad y los días"* unha noticia na que se fala dos *"fachos"*. Era o día 24 de xullo de 1823.

"Se ha declarado de nuevo la guerra a Inglaterra, mientras en España se opera una profunda reorganización militar... Se teme que la flota inglesa de Gibraltar aporte a las costas de Galicia, en cuya prevención es establecida una continua vigilancia de los <fachos>, que con sus ahumadas anunciarán la proximidad del enemigo, especialmente en la <cordillera del mar> sobre los puertos de La Guardia, Bayona, Bouzas y Vigo y en las cumbres que rodean los valles de Fragoso y Miñor."

Como se pode colixir por esta noticia, os *"fachos"* seguían operativos no primeiro cuarto do século XIX, cumprindo a misión milenaria pola que foran concebidos.

Na actualidade, comezos do século XXI, consérvanse nas Rías Baixas algunhas das antigas instalacións que serviron de aviso ós nosos antepasados.

O Facho, A Guarda, Pontevedra. Lugar situado no monte Santa Tecla (só perdura o topónimo), era o punto avanzado que controlaba a posible entrada de inimigos procedente da costa portuguesa.

"La punta de Santa Tecla... existen los restos (1880) de la antigua caseta de vigía..."



Monte Santa Tecla en A Guarda



Monumento os Mariños en Monteferro

No ano 1924 levantouse nese lugar o Monumento ós Mariños.

O Facho de Donón, Cangas, Pontevedra. Situado na altura do mesmo nome e dende o cal se domina o paso entre as illas Cíes e Ons así como toda a Costa da Vela.

"... El Facho, domina toda la costa de la Vela, y sus faldas, meridional y septentrional, van formando ondulaciones hasta fenecer en el cabo del Home y la punta de Osas. Sobre su cumbre se ven los restos de una torre-vigía."

No cume do monte O Facho consérvase a caseta que servía de acubillo ós encargados de dar a alarma no caso de observar a presenza de naves inimigas acendendo unha fogueira para dar aviso ó seguinte *"facho"* ata poñer, desta maneira, en garda a toda a costa, ademais dos pobos do interior.



Facho de Donón

A caseta en perfecto estado de conservación, construída en pedra e traballada, sobre todo interiormente, é de base circular con dúas pequenas ventás e unha porta, da que desapareceron ata os gonzos.

As pedras da bóveda encaixan perfectamente e curiosamente no seu interior non entra nin gota de auga. Algúns autores afirman que este “facho” está construído con anacos de “aras” romanas dun asentamento que se encontraba no mesmo cume, xunto cos vestixios dun castro a penas escavado. No seu teito, de curiosa factura, pódese observar perfectamente a roseta labrada coa mesma depurada técnica como se se tratara da cúpula dunha catedral. Nos arredores tamén se poden ver algúns gravados rupestres.

A torre de A Lanzada en Sanxenxo, Pontevedra. Antiga fortaleza e faro, que servía, o mesmo que os outros “fachos”, de nexo de unión nesa estrutura de sinais que se acendían co obxecto de avisar das posibles incursións dos piratas. Foi mandada construír polo bispo Sisnando e xa figuraba nos documentos de doazón por parte da igrexa de Santiago de Compostela, nomeándoa como “*castellum Sce. María Lanceata*”.



Torre e Ermida de A Lanzada

No ano 1121 o castelo, do que formaría parte a torre, encontrábase en mans de dona Urraca* sendo máis tarde saqueado polos piratas árabes. A guerra dos “Irmandiños” acaba de destruílo e o que chega ata ós nosos días non é máis cun pequeno lenzo da muralla do que foi unha gran fortaleza.

** Dona Urraca (1080/1126) Raíña de Castela e León dende o ano 1109 ó 1126, filla de Alfonso VI e de Constanza de Borgoña, casou con Raimundo de Borgoña recibindo como regalo da voda a tenencia de Galicia.*

A súa relación de amor/odio con Galicia debese ás súas alianzas e contendas con Xelmirez* co que primeiramente pactou para logo apresalo e de novo asinar un tratado de amizade que perdurou ata a súa morte.

A torre de San Saturniño, Cambados, Pontevedra. Parece ser que foi construída, mellor dito, restaurada, polo arcebispo Xelmirez (1065/1140) co obxecto de que

servira como outro punto máis de defensa contra os piratas normandos, anunciando do seu avistamento mediante fogueiras acendidas nas súas inmediacións e como punto defensivo avanzado.



Torre de San Saturniño en Cambados

Deuse a circunstancia de que nesta torre chorou o seu abandono Xoana de Castro, muller por un día do rei D. Pedro.

Xoana de Castro foi a muller ilexítima de Pedro I de Castela, filla de Pedro de Castro, Cabaleiro de Galicia, e viúva de Diego de Haro, señor de Biscaia.
** Xelmirez foi arcebispo de Santiago de Compostela (1100)*

A Torre de Calogo levántase na pontevedresa vila de Vilanova de Arousa, e debe o seu nome a un antigo mosteiro que existiu na zona, aínda que non se sabe a ciencia certa en que lugar exacto do municipio. Nos seus arredores atópase un fermoso cruceiro.

“... Non se pode detallar a situación do primitivo mosteiro de Calogo, aínda que ata non fai moitos anos conservábanse no lugar de Calogo unhas ruínas que se tiñan como restos do antigo cenobio.”



Torre de Cálago

A torre foi utilizada como “facho” co fin de avisar ós veciños das incursións dos piratas.

Illa de Arousa, Pontevedra. Nesta illa atópase un solar coñecido como “A Torre”, posible “facho” que estaría en concordancia cos citados anteriormente. F. Martín Sarmiento na súa viaxe a Galicia (1745) fai referencia a este particular:

“Creo, con fundamento, que la torre de Aroza era faro o farol para la entrada, pues desde ella se ve la isla de Sálvora...”

Su estructura es en todo semejante a la Torre de La Lanzada y a las Torres de Oeste...”

As Torres do Oeste, Catoira, A Coruña. Aséntanse sobre unha antiga illa, en terreos hoxe en día gañados ó río no medio dunha xunqueira que se asolaga con facilidade.

Sobre elas di o mencionado P. Sarmiento na súa Viaxe a Galicia (1745):

“Son cinco edificios y una ermita dedicada a Santiago. Son dos torreones muy altos y desmoronados, y

de los que, a imitación del faro de La Lanzada, solo quedó un paño... son edificios romanos... De lo dicho se infiere que la voz Torres de Este es corrupción de Turris Augusti de quien habla Pomponio Mela...

Destas testemuñas despréndese facilmente a misión para a que foran construídas estas torres, ou “fachos”, destacando no primeiro termo a súa antigüidade e uso, sempre dirixido á defensa e seguridade da entrada por vía marítima ata Compostela, facendo a dobre función de postos avanzados de vixía e como defensa ante posibles ataques dos piratas..

Aínda que nada máis xurdir ó lonxe as velas das naves inimigas os “fachos” enviaban a súa mensaxe en forma de fume ou lapas, segundo fora de día ou de noite, os belicosos normandos chegaron ata Compostela, esnaquizando a cidade, seguindo, curiosamente, o mesmo camiño que levou o Apóstolo Santiago na súa derradeira singradura.



Torres del Oeste

Bibliografía utilizada:

- Galicia Enteira, Tomo 17, Edicións Xerais de Galicia, Vigo, 1980
- Guía das Ermidas Illeiras nas Rías Baixas, Lino J. Pazos, Deputación Pontevedra, 1999
- Siempre de Negro, Emilio González López, Edit. Galaxia, Vigo, 1970
- Síntesis Histórica do Século XVIII en Galicia, Ramón Otero Pedrayo, Galaxia, Vigo, 1969
- Viaje a Galicia 1745, J. L. Pensado, Pontevedra, 1975
- Ciudad y los Días, José M^a Álvarez Blazquez, Edic. Monterrey, Vigo, 1986